

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

кандидата психологічних наук, доцента Нікітчук Уляни Ігорівни

на дисертаційне дослідження

Онопченко Ірини Вікторівни

«Ранні дисфункційні схеми як чинник трудоголізму вчителів»,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 053 – «Психологія»

Образ учителя як людини, яка хронічно зайнята понад норму, не може абстрагуватися від робочих проблем у вільний час, перемикатися на інші соціальні ролі, відпочивати, має усталену практику «вчителювання» поза робочим місцем, недосипає, працює до виснаження і знемоги тощо вже настільки міцно укорінився в суспільній свідомості, що вважається традиційним і (страшно сказати) нормальним портретом представника цієї професії. Проте, сучасна психологія має підґрунтя доволі однозначно визначати трудоголізм як шкідливу для психічного та фізичного здоров'я, соціального благополуччя надмірність. Є й докази того, що організація, в якій працює трудоголік, поряд із вигодами, що вони зумовлені відданістю праці, продуктивністю, жертовністю такого працівника, зазнає збитків у вигляді того ж погіршення здоров'я співробітника, деформації його особистості, нерозвиненої мережі контактів працівника поза роботою, погіршення здатності працювати в команді, зниження «коефіцієнту корисної дії» працівника для організації. Вирішення проблеми трудоголізму учителя постає як гідний виклик з огляду на те, на кількох рівнях (особистісному, соціальному, економічному) вона має наслідки. Тож тема дослідження дисертантки дійсно є актуальною і викликає живий інтерес.

На сьогодні бракує, певне, не стільки відомостей про причини розвитку трудоголізму вчителів, скільки розуміння механізму впливу різних факторів у їх сукупності і спільнодії. Вирішення такого сорту завдань вимагають неабиякої винахідливості, розуміння методології на усіх рівнях, ретельності і точності науковця. Ірина Онопченко сміливо береться за таку справу, розкладаючи дослідження ранніх дисфункційних схем як чинника трудоголізму

вчителів на завдання, що виходять далеко за вивчення лінійних та функціональних зв'язків між змінними.

Робота дисертантки з перших сторінок і до кінця справляє хороше враження. Разом із ретельним аналізом і осмисленням сучасної літератури з теми дослідження, дисертація пропонує послідовне, ґрунтовне експериментальне дослідження. Особливої уваги заслуговує реалізована Іриною Вікторівною адаптація «Шкали трудоголізму» О. Школера для українського досліджуваного. Математико-статистична обробка даних як під час апробації адаптованої шкали перфекціонізму, так і на всіх етапах експериментального дослідження здійснена на високому фаховому рівні, матеріали емпіричного дослідження подано у належному обсязі, з високим рівнем систематизації, аналізу та узагальнення. Весь масив інформації, що її презентує авторка, чудово структуровано, що дає змогу без перешкод розібратися у методиці, організації, результатах дослідження, їх зв'язку зі знахідками інших науковців.

Не вдаючись до надто формального опису того, що було зроблено авторкою для виконання поставлених завдань і що відображено у тексті розділів, висновках, авторефераті, проаналізуємо сильні й слабкі сторони дослідження у тій послідовності, що її задає структура дисертації.

У першому розділі роботи («Теоретичні засади дослідження трудоголізму вчителів») систематизовано результати провідних українських та закордонних досліджень щодо природи трудоголізму, що дало змогу авторці концептуалізувати поняття, виокремити його місце в структурі особистості, а також зрозуміти з результатів інших досліджень динаміку прояву ознак трудоголізму в учителів. Аналізуючи різні погляди на сутність поняття трудоголізму, дисертантка увиразнює критерії, що на їх основі визначається межа між нормальним сумлінним плином трудової діяльності та поведінковою адикцією. Це, безумовно, сприяє визначенню концептуальних меж поняття. Цьому суттєво допомагає також обговорення феноменології трудоголізму у контексті ургентної поведінки та перфекціонізму, що засвідчило концептуальну нетотожність понять, з чим важко не погодитись. Ідею розглянути динаміку трудоголізму у розрізі розвитку професійних деформацій, емоційного вигорання, професійного стресу педагога вважаю вдалим і гарно реалізованим

рішенням здобувачки. Як результат – запропоноване визначення трудоголізму відображає чітку концепцію авторки, міцно базовану на здійсненому теоретико-методологічному аналізі.

Другий розділ праці («Емпіричне вивчення ранніх дисфункційних схем як чинника трудоголізму вчителів») викликав мої овації: надзвичайно ґрунтовне, чітке, сповнене розуміння закладання методологічних основ експериментального дослідження. Осмислення нюансів багатовимірного підходу до вивчення явищ, що вони супроводжуються когнітивними, емоційними, поведінковими деструкціями, стало основною запорукою вдалої організації експериментального дослідження. Методичне забезпечення дослідження заслуговує схвального відгуку, обрані способи контролю змінних чіткі, зрозумілі, обґрунтовані. Родзинкою методичного інструментарію дослідження, безумовно, є адаптована дисертанткою шкала перфекціонізму, що, переконана, представляє великий інтерес для психологів і є тим елементом, що додає значущості дослідженню. Матеріали п. 2.2. дисертації засвідчують, що розроблення шкали українською було здійснено на належному науковому рівні і можна з високою ймовірністю сподіватися на точність отриманих з її допомогою даних про рівні та модальності прояву трудоголізму досліджуваних. Виявлені відмінності у прояві ранніх дисфункційних схем у вчителів з високим та низьким рівнями трудоголізму засвідчили обґрунтованість попередніх припущень авторки про важливість вивчення цього чинника у розвитку трудоголізму вчителів.

Третій розділ («Моделювання модерації та медіації ранніх дисфункційних схем і трудоголізму у контексті психологічного благополуччя вчителів») є, безумовно, квінтесенцією праці. Як було згадано у вступній частині відгуку, пошук модераторів зв'язку між трудоголізмом і якістю життя здається особливо доречним у контексті досліджуваної теми. Рідкісне для сучасних українських досліджень емпіричне моделювання виконане на високому науковому рівні і представляє цінний досвід для колег навіть поза отриманими результатами. Результати ж справді цікаві і не викликають сумнівів щодо їх вірогідності. Ознайомлюючись з ними, ловила себе на приємному відчутті узгодженості знахідок авторки із власними спостереженнями з практичної діяльності та результатами наукових розвідок із дотичних тем. Зауважу, що Ірина Вікторівна

подбала про те, щоб обговорити отримані результати у контексті інших досліджень. Позаяк результати дослідження продемонстрували, що втеча в роботу у інтеракції з ранніми дисфункційними схемами може до певної міри виконувати функцію копінгу, стає зрозумілим подальший механізм розвитку узалежнення від такого способу переробки конфліктів, що узгоджується і з висловленими у першому розділі міркуваннями. Встановлення особливостей зв'язку між ранніми дисфункційними схемами та різними рівнями й модальностями трудоголізму є справжньою цінністю обговорюваного дослідження і свідченням того, що поставленої мети дисертанткою досягнуто.

Отож, можна констатувати, що поставлені завдання виконано, мети дослідження досягнуто, висновки чіткі й обґрунтовані і відображають своєю чіткістю ясність мислення дисертантки. Варто окремо відзначити масштабність дослідження, наявність належної кількості публікацій результатів, отриманих на різних етапах реалізації цього проекту.

Разом із тим, є низка питань, що відображають дискусійні моменти роботи чи вади дисертації, що потребують обговорення.

1. У роботі досить багато уваги приділено доведенню того, що трудоголізм є адикцією; у цьому контексті, наприклад, визначено (с. 29), що адикція супроводжується синдромом відміни, зростанням толерантності, появою фізичної та психологічної залежності. Примітно, що ці ознаки, виокремлені в теоретичній частині роботи, ніби втрачають своє значення на експериментальному етапі і постає питання про те, яким чином їх було враховано (і чи було враховано взагалі) при оцінці рівня трудоголізму вчителів.

2. У першому розділі визначено низку атрибутів діяльності та видів діяльності, що мають *потенціал* до розвитку адикції. Виникають сумніви щодо запропонованих авторкою міркувань (с. 30) щодо відповідності праці як діяльності цим критеріям, вони здаються необґрунтованими і суперечливими. До того ж, у контексті теми дослідження насамперед постає питання про те, чи має педагогічна праця такий потенціал і воно наразі залишається без відповіді.

3. У теоретичній частині дисертації часто присутні тези, що не перевірені емпірично, скорше ґрунтуються на спостереженнях чи розмірковуваннях авторки, але формулюються Іриною Вікторівною не як припущення, а стверджувально (с. 33-34, 36, 38). Із загального змісту роботи

стає зрозуміло, що справа не в хибному розумінні, а скорше в недостатньо обережних формулюваннях міркувань під час теоретичного дослідження або у пропущених посиланнях. Попри те, що зауважені тези не мали впливу на обґрунтованість висновків першого розділу, все ж належить звернути увагу на ці огріхи в роботі.

4. Потребує уточнення, критичного осмислення теза, висловлена авторкою у контексті диференціації між трудоголізмом і працелюбністю (с. 42): «Для працелюбів робота – це засіб отримання матеріальних благ; працюючи, вони ставлять собі за мету кар'єрний ріст, прибуток». Важко погодитися із цим твердженням, воно не відображає об'ємну картину мотивації трудової діяльності.

5. Значення коефіцієнту Кронбаха $\alpha = 0,712$ проінтерпретовано як «високий» показник внутрішньої узгодженості (с. 129). Втім, у джерелах, з якими мені доводилося працювати, він трактується як «добрий», «досить добрий», «прийнятний». Звісно, значення достатнє, щоб засвідчити, що розроблена шкала є внутрішньо узгодженою. Втім, знову, хочеться більш обережного і виваженого формулювання.

Звісно, навички написання наукових робіт Іриною Онопченко ще відшліфовуються, цим можна пояснити частину зауважень як і те, що в дисертації зустрічаються стилістичні невірності, неточності перекладу (с. 57, 63), вилучення літер, описки (с. 29, 164, 174, 176), неточності в транслітерації прізвищ (с. 31), відмінюванні прізвищ (с. 26), недоречні слововживання (с. 34, 74, 97, 158).

Втім, висловлені зауваження не применшують цінності роботи, вони стосуються переважно теоретичної частини дослідження і не мають критичного впливу на отримані результати. За результатами прискіпливого розгляду праці впевнено можна засвідчити, що дослідження Ірини Вікторівни Онопченко містить конструктивно і зовнішньо валідні результати, які мають статистичну достовірність і можуть тлумачитися як такі, що мають належну пояснювальну і прогностичну силу.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Підсумовуючи вищевказане, можна зробити висновок, що за актуальністю, методологічними підходами та методичним рівнем, обсягом проведених досліджень, теоретичним і науково-практичним значенням дисертаційна робота І. В. Онопченко є самостійним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, яке демонструє наукову новизну, теоретичне та практичне значення, нові науково обґрунтовані теоретичні та експериментальні результати та вирішує актуальне завдання у сфері психології – визначення ранніх дисфункційних схем як чинника трудоголізму вчителів.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити загальний висновок, що дисертаційна робота на тему «Ранні дисфункційні схеми як чинник трудоголізму вчителів» є значним внеском у розроблення сучасних проблем психології, як за змістом, так і за оформленням відповідає вимогам п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 р., а її авторка, Онопченко Ірина Вікторівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – «Психологія».

Офіційний опонент –

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології та педагогіки

Національного університету «Острозька академія»

У. І. Нікітчук

ПІДПИС
ПІАТВЕР ЖУЮ
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ
КАДРІВ НАУ «ОА»

